

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΟΜΕΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΟΣ

Υπό † ΗΛΙΑΤΩΝΟΣ ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗ *

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὡς ἀνεκοινώθη ἡ ομιλία μου ἀφορᾶ τὴν διερεύνησιν τῆς συμβολῆς τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὸν τομέα τῆς παραγωγικότητος. Ἡ προσπάθεια αὐξήσεως τῆς παραγωγικότητος εἶναι σήμερον κοινὸν χαρακτηριστικὸν παντὸς συγχρόνου προγράμματος οικονομικῆς ἀναπτύξεως. Ὡς ἀναφέρεται εἰς τὸν ἀπολογισμὸν καὶ τὴν διαγραφομένην προοπτικὴν ἀναπτύξεως τῆς παραγωγικότητος ἐν Ἰταλίᾳ τὸν παρελθόντα μῆνα τρέχ. ἔτους ἡ παραγωγικότης ἀφορᾶ τὸ δημόσιον συμφέρον, καὶ τὰ σχετιζόμενα πρὸς αὐτὴν προβλήματα παρουσιάζονται τόσον μεγάλῃ σπουδαιότητι ὥστε τὰ Κράτη νὰ ἀναλάβουν τὴν εὐθύνην τῆς ἐπιλύσεως τῶν προβλημάτων αὐτῶν. (Balance and Prospects of Productivity in Italy, Italian Affairs, vol. VII, May-August 1958, page 2185).

Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ βασικὸν αἷτιον τῆς δημιουργίας Ἐθνικῶν Κέντρων Παραγωγικότητος εἰς τὰς διαφόρους χώρας καὶ παρ' ἡμῖν. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1950 τὸ Συμβούλιον τῆς ὀργανώσεως διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν οικονομικὴν συνεργασίαν ὑπέδειξεν ὅπως καὶ Κυβερνήσεις τῶν Κρατῶν-μελῶν ἐνθαρρύνουν τὸ ἔργον τῶν ὀργανώσεων αἵτινες ἀσχολοῦνται μὲ τὰ θέματα τῆς παραγωγικότητος καὶ τὰς μεθόδους πρὸς αὐξήσιν αὐτῆς.

Ἀλλὰ ἡ προβληματικὴ τῆς παραγωγικότητος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι μόλις σήμερον τίθεται ἐπὶ τάπητος ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πεδίου καὶ ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ πεδίου ἀπὸ πλευρᾶς τῶν Κυβερνήσεων τῶν κρατῶν. Τὸ σπουδαῖον ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι σημειοῦται μία καμπὴ εἰς τὴν ἀκολουθουμένην μέθοδον καὶ δὴ εἰς τὴν διακρίβωσιν, διὰ τὴν ἀξιοποιήσιν τοῦ ρόλου τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντος εἰς τὴν παραγωγὴν. Ἐτέθη δηλονότι ἐπὶ τάπητος ἡ προβληματικὴ τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων εἰς τὸν τομέα τῆς παραγωγικότητος.

* Ὁ καθηγητὴς τῆς ΠΑΣΠΕ Πλ. Σταματιάδης ἀπέθανε τὴν 29.9.66. Δημοσιεύεται ἡ ἀνω ομιλία του εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κέντρον Παραγωγικότητος, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν τὴν 23ην Ὀκτωβρίου 1958, πρὸς τιμὴν τῆς μνήμης αὐτοῦ, διὰ τὴν ἰδιαιτέραν ἀξίαν τῆς.

Σημείωσις « Ἀρχεῖον ».

Ούτω ανάκυψεν ἡ δυνατότης τῆς συμβολῆς τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, συμβολῆς ἣτις πᾶν ἄλλο ἢ μικρὰ δύναται νὰ θεωρηθῆ.

Τὸ πρόβλημα τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος ὡς ὁρθῶς υποστηρίζει ὁ Ζολώτας («Δημιουργικὸς Σοσιαλισμός», Ἀθήναι 1944, σελ. 5) «δὲν εἶναι αὐτοτελὲς καθόσον αὕτη ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν διανομὴν τοῦ εισοδήματος ἡ ὁποία τελικῶς δίδει τὴν κατεύθυνσιν εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἐξασφαλίζουν τὴν μεγαλυτέραν παραγωγικότητα. Διὰ τοῦτο ἡ παρατηρουμένη εἰς τοὺς διαφόρους, κυρίως μὴ σοσιαλιστὰς οικονομολόγους τάσις διαχωρισμοῦ τῶν προβλημάτων τούτων καὶ αὐτοτελοῦς ἐξετάσεώς των εἶναι ἐσφαλμένη καὶ κατὰ συνέπειαν ἐσφαλμένα καὶ τὰ συμπεράσματα εἰς τὰ ὁποῖα οὗτοι κατέληξαν. Οὐσιαστικῶς πρόκειται περὶ ἐνιαίου προβλήματος, δηλαδὴ τοῦ προβλήματος τῆς πληρεστερας ἰκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν. ἀναλυομένου εἰς δύο : εἰς τὸ πρόβλημα τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος καὶ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς διανομῆς τοῦ εισοδήματος. Ἡ μεγαλυτέρα παραγωγικότης ἐπιτυγχάνεται πάντοτε ὁσάκις, βάσει τῆς διὰ τῆς ὑφισταμένης διανομῆς τοῦ εισοδήματος ἐκδηλώσεως τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν καταναλωτῶν (καθορισμοῦ δηλαδὴ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ βαθμοῦ ἰκανοποιήσεως τῶν ἀναγκῶν) συντελεῖται ἡ λαλογοισμένη κατανομὴ καὶ ὁ οικονομικώτερος συνδυασμὸς τῶν παραγωγικῶν μέσων (ἡ μεγαλυτέρα δηλαδὴ ἐξοικονόμησις παραγωγικῶν δυνάμεων). Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει πάντοτε καὶ πληρεστεραν ἀντιστοίχως ἰκανοποίησιν ἀναγκῶν, ἡ ὁποία εἶναι δυνατὴ μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ διανομὴ τοῦ εισοδήματος θὰ ἦτο δι' ἄλλα τὰ άτομα ἴση ἢ περίπου ἴση, ὥστε αἱ βάσει τοῦ εισοδήματος τῶν ἐκδηλούμεναι ἐπιθυμίαι των νὰ ἀναφέρονται εἰς τὰς σπουδαιότερας καὶ ἐπιτακτικώτερας ἀνάγκας. Ἐὰν ἡ διανομὴ εἶναι ἀσθητικῶς ἄνιστος τότε τὸ σύνολον τῶν ἐκδηλουμένων ἐπιθυμιῶν τῶν ἀτόμων δὲν θὰ ἀναφέρεται εἰς ἐξ ἴσου ἐπιτακτικὰς ἀνάγκας, καθόσον οἱ μεγαλοεισοδηματῆται θὰ ζητοῦν καὶ θὰ ἐπιτυγχάνουν τὴν ἰκανοποίησιν καὶ δευτερευουσῶν ἀναγκῶν, ἐνῶ οἱ μικροεισοδηματῆται δὲν θὰ κατορθώνουν νὰ θεραπεύουν οὔτε στοιχειώδεις ἀνάγκας. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, καὶ ὅταν ἐπιτυγχάνεται μεγαλυτέρα παραγωγικότης, εἶναι φανερόν ὅτι δὲν ἐξασφαλίζεται ἡ πληρεστερα ἰκανοποιήσις τῶν ἀναγκῶν τῆς ὁλότῃτος».

Παρ' ὅτι ὅμως ἐκ τούτου προκύπτει ὅτι πρόκειται περὶ ἐνιαίου προβλήματος, εἰς τὴν παρούσαν ὁμιλίαν μου περιορίζομαι εἰς τὴν προβληματικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος εἰς τὸν τομέα τῆς παραγωγικότητος, καὶ δὲν ἐκτείνομαι εἰς τὸ πρόβλημα τῆς διανομῆς τοῦ εισοδήματος, πρόβλημα τὸ ὁποῖον χρήζει μακρᾶς ἀναπτύξεως, μὴ δυναμένης νὰ πραγματοποιηθῆ ἐντὸς τῶν περιορισμένων χρονικῶν πλαισίων μιᾶς διαλέξεως.

Ἦδη κρίνω ἐπάναγκας ὅπως πρὸ τῆς κυρίας ἀναπτύξεως τοῦ θέματος, ἐφόσον ὁμιλῶ περὶ κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, νὰ ἐκθέσω ἐν ἀπολύτῳ συντομίᾳ ποῖα εἶναι αὐταί, καὶ ποῖον τὸ ἀντικείμενον ἐρεύνης των.

Τὸ σῶμα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν ἀποτελοῦσιν ἡ Κοινωνιολογία, ἡ Κοινωνικὴ Ψυχολογία μετὰ τὸν κλάδον τῆς Κοινῆς Γνώμης, ἡ Κοινωνιομετρία, αἱ Διεθνεῖς σχέσεις, Ἀνθρωπολογία, Ἐθνολογία, Ἐθνογραφία, Δημογραφία, Ἀνθρωπίνη Γεωγραφία. Ἡ Κοινωνιολογία περιλαμβάνει εἰδικούς κλάδους καὶ ἴσως : Γενικὴν Κοινωνιολογίαν, Κοινωνιολογίαν τῆς Θρησκείας, τοῦ Δικαίου, τῆς Ἠθικῆς, τῆς Γνώσεως, τῆς Τέχνης, τῆς Οἰκογενείας, τοῦ Ἐγκλήματος (Ἐγκληματολογικὴ Κοινωνιολογία), Ἀγροτικὴ τῆς Μεγαλοπόλεως, Βιομηχανικὴ, Οἰκονομολογικὴ, Πολιτικὴ, Παιδαγωγικὴ, τοῦ Πολέμου, τῆς Ἐπιχειρήσεως.

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Ἡ ἀπαρχὴ τῆς μελέτης τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος ὑφείλεται εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας φιλοσόφους. Αὐτὸ τὸ ὅποιον χαρακτηρίζει τὰς πρώτας μελέτας διὰ τὴν κοινωνίαν, εἶναι ἡ σκοπιμιστικὴ καὶ ρυθμιστικὴ ἄποψις. Σκοπιμιστικὴ, ἦτοι ἡ μοναδικὴ θεώρησις τοῦ ἰδεώδους πρὸς πραγματωποιήσιν, ἡ ἔρευνα αὐτοῦ τοῦ ὑφείλει εἶναι τὴν πολιτείαν καὶ κοινωνικὴν ὀργάνωσιν τὴν καλλιτέραν. Ρυθμιστικὴ, διατύπωσις κανόνων συμπεριφορῆς διὰ τὴν ὁμαδικὴν ζωὴν.

Τὸ κοινωνιολογικὸν πρόβλημα ἐτέθη ἀντικειμενικῶς τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Aug. Comte, ἀπῆλλαχμένον ἀπὸ θεοντολογίαν διὰ τὴν κοινωνίαν. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Κοινωνιολογίας εἰς Δυτικὴν Εὐρώπην ὑπῆρξε μεγάλη, καίτοι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐδρῶν ὑπῆρξεν ἐλάχιστος ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν Πανεπιστημίων. Ὡς τρόπος ἐρεύνης ἐκράτησεν ὁ θεωρητικὸς, καὶ μάλιστα τὰς δύο τελευταίας δεκαετηρίδας σημειοῦται ἐν Εὐρώπῃ στροφή πρὸς τὴν συγκεκριμένην κοινωνιολογικὴν ἔρευναν. Ἡ στροφή αὕτη ὑφείλεται εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν Ἀμερικανῶν κοινωνικῶν ψυχολόγων καὶ ἀναντιρρήτως παρουσιάζεται ἐπιβληθτικὴ διὰ τὸ ἔργον τοῦ κοινωνιολόγου. Διὰ τὴν σπουδαιότητα καὶ χρησιμότητα τῆς Κοινωνιολογίας παραπέμπω εἰς τὸν κορυφαῖον Ἀμερικανὸν ἐρευνητὴν Kimbell Young (Sociology, A Study of Society and Culture, New York 1942, page 313), ὅστις ἀφοῦ πρῶτον ἀποσαφηνίζει ὅτι ἡ Κοινωνιολογία εἶναι μίαν συστηματικὴν μελέτη τῆς ὁμαδικῆς ζωῆς, ἐθίμων, παραδόσεων θεσμῶν, τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι, συνδεομένων μετὰ τὴν ὁμαδικὴν ζωὴν, ὑποστηρίζει ὅτι κίριος σκοπὸς αὐτῆς εἶναι τὸ νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀνθρώπους νὰ κατανοήσωσι καλλίτερον τὸν ἑαυτὸν των, τοὺς συνανθρώπους των, αὐτὴν τὴν κοινωνίαν τέλος ἐν τῇ ὑποία ζῶσιν.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐσημειώθη μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν μίαν τάσιν μελέτης τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ὁμαδικοῦ στοιχείου εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ψυχικοῦ.

κόσμου του ατόμου. Αυτή η τάσις έδωσεν άφορμήν εις την ανάπτυξιν νέων έπιστημών άτινες κατά τον Ch. Blondel (*Introduction à la Psychologie Collective*, Paris 1947, page 5) είναι : 'Η κοινωνική Ψυχολογία, ή ομαδική Ψυχολογία, ή Ψυχολογία των φυλών, ή Ψυχολογία των λαών. Κατά τὰ πρώτα στάδια της ανάπτυξεώς των αί ώς άνω έπιστήμαι δεν είχαν κατρώσει να διαχωρίσωσι τὸ άντικείμενον έρεύνης των, χωρίς δὲ αί παρατηρήσεις τών έρευνητῶν να στερούνται έπιστημονικῆς αξίας παρουσιάζουν κενὰ τὰ όποια ή μετέπειτα έπιστημονική έρευνα κατάρθωσε να πληρώση.

Ούτω ή Κοινωνική Ψυχολογία άπεκρυστάλλωσε τὸ άντικείμενον έρεύνης της όπερ είναι κατά τούς D. Krech et R. Cratchfield (*Théorie et Problèmes de Psychologie sociale*, Paris 1952, page 7), 'Η συμπεριφορά του ατόμου έν τῇ κοινωνία. Επίσης ό Otto Klineberg (*Social Psychology*, New York 1940, page 3) ύποστηρίζει ότι ή Κοινωνική Ψυχολογία έχει κύριον άντικείμενον την έπιστημονικήν μελέτην της συμπεριφορᾶς του ατόμου πρὸς τὰ άλλα άτομα. Έρευνα δηλονότι τὸ άτομον έν τῇ ομάδι. Έν πάση όμως περιπτώσει, συμπεραίνει, δεν ύπάρχει σαφές διαχωριστικόν σημεῖον μεταξύ της γενικῆς Ψυχολογίας άφ' ενός, και της κοινωνιολογίας ή της άνθρωπολογίας άφ' άλλου. Καταλήγει δὲ ότι όσον και άν θεωρηθῇ ως ύπερβολή ό ισχυρισμός «ότι πᾶσα ψυχολογία είναι κοινωνική ψυχολογία», είναι γεγονός ότι μικρά προσοχή είχε δοθῇ εις την άτομικήν συμπεριφορὰν δι' ήν τὸ ομαδικόν στοιχείον είναι υπεύθυνον. Ούτω τονίζει ότι ό ίδιος ό Freud παραδεχεται ότι αί δραστηριότητες του ατόμου μόνον έν σχέσει πρὸς την ομάδα (groupe) δύνανται να κατανοηθῶσιν.

Ό K. Young (*Social Psychology*, New York 1956, page 18) ύποστηρίζει ότι ως βιολογικός όργανισμός τὸ άτομον είναι μία εις μεγάλον βαθμόν περίπλοκος και διαρθρωμένη φυσικοχημική μηχανή. Εις την προσαρμογήν του εις τὸ περιβάλλον ό όργανισμός αυτός συνεχῶς ταλαντεύεται μεταξύ καταστάσεως ίσορροπίας και μη ίσορροπίας. Διά να κατανοήση τις αυτήν την προσαρμογήν είναι άναγκαῖον όπως λάβη υπ' όψιν του και τὸ περιβάλλον και την δυναμικήν σχέσιν του ένός πρὸς τὸ έτερον.

Η πρώτη συγγραφή μελέτης υπό τον τίτλον Κοινωνική Ψυχολογία παρουσιάσθη υπό του Άμερικανου καθηγητου E. A. Ross τὸ έτος 1908 και ήτο κατά μέγα μέρος άνάλυσις τῶν νόμων της μιμήσεως του Γάλλου κοινωνιολόγου G. Tarde. Κατά τὸ αυτό επίσης έτος έκυκλοφόρησεν ή μελέτη του William MacDougall υπό τον τίτλον *Introduction to Social Psychology*, ή όποία έπαιξεν ένα άποφασιστικόν ρόλον εις την περαιτέρω ανάπτυξιν της κοινωνικῆς ψυχολογίας. Πρὸ όμως αὐτῶν τῶν συγγραφῶν θετικῶν συμβολήν διά την θεμελίωσιν της κοινωνικῆς ψυχολογίας προσέφερεν ή κατά τὸ 1895 κυκλοφορήσασα μελέτη του Γάλλου ιατροφιλοσόφου G. Le Bon ως επίσης και ή μελέτη του Άταλου S. Signele.

Ἡδὴ σήμερον αἱ σύγχρονοι κοινωνιολογικαὶ ἔρευναι προσανατολίζονται πρὸς τὴν συγκεκριμένην κοινωνιολογικὴν ἔρευναν διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν μεθόδων τῆς Κοινωνικῆς Ψυχολογίας. Οὕτω ὁ R. Girard (*Attitudes Collectives et Relations Humaines*, Paris 1953) ἀναφέρει τὰς κάτωθι ἐρεῦνας διεξαχθείσας εἰς διαφόρους χώρας :

1) Τὴν μελέτην τῆς συμπεριφορᾶς καὶ δὴ κυρίως τῆς συμπεριφορᾶς τῆς συνδεδεμένης μὲ ἐχθρικὰς προλήψεις.

2) Τὴν μελέτην τῶν ἐπαγγελματικῶν σχέσεων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων προβλημάτων τῆς ἐργασίας.

3) Τὴν μελέτην τοῦ διχωρισμοῦ τῆς κοινωνίας εἰς κοινωνικά στρώματα.

4) Μελέτας σχετικὰς πρὸς τὴν κοινωνιολογίαν τῆς οἰκογενείας.

5) Μελέτας ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς χρησιμοποίησεως τῶν συγχρόνων μέσων τηλεπικοινωνίας (Τύπος, Κινηματογράφος, Ραδιόφωνον, Τηλεόρασις).

6) Μελέτην τῆς συμπεριφορᾶς ἐν σχέσει πρὸς τὴν πολιτικὴν *comportements politiques* συνεπεῖα προπαγάνδα ἀσχουμένης ὑπὸ ὀρισμένων ομάδων ἐξ συμφέροντος κλπ.).

Σημειωτέον ἡμῶς ὅτι ὁ ὡς ἄνω προσανατολισμὸς τῆς κοινωνιολογικῆς ἐρεῦνης, ὀφειλόμενος ἐν Εὐρώπῃ, ὡς ἀνωτέρω ἀνέφερον εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν Ἀμερικανῶν κοινωνικῶν ψυχολόγων δὲν πρόκειται κατὰ τὰ μέχρι σήμερον δεδωμένα, νὰ ἐκτοπίσῃ πάντᾳ ἄλλῳ τρόπῳ ἐρεῦνης καὶ δὴ τὸν τῆς μελέτης τῆς κοινωνίας ἐν τῷ συνόλῳ τῆς.

Κατὰ δὲ τὸν Γάλλον καθηγητὴν τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας εἰς Σορβόννην G. Stouzel ὁ σημερινὸς προσανατολισμὸς τῆς κοινωνιολογικῆς ἐρεῦνης δέον ὡς ὁ θεωρητὴ πρόσκαιρος. Οὕτω ὑποστηρίζει ὅτι : «αἱ ἱστορικαὶ σχέσεις μεταξὺ κοινωνιολογίας καὶ φιλοσοφίας εἶναι ἀναμφισβήτητοι. Ἡ σύγχρονος τάσις παρουσιάζεται ὡς ἀπυγαλάκτισις τῆς κοινωνιολογίας ἀπὸ τὴν μητέρα ἐπιστήμην, ἢ ἐὰν θέλῃ τις ἄλλον χαρακτηρισμόν, ὡς χειραφεσία. Ἀναμφιβόλως ὁ κοινωνιολόγος μετὰ ἀπὸ μίαν περίοδον ἀμέσου κοινωνιολογικῆς ἐρεῦνης θὰ αἰστανθῆ τὴν ἀνάγκην διὰ μίαν γενναίαν ἐπιθεώρησιν τῶν ἀντιλήψεων του καὶ τῶν βασικῶν του θεωρητικῶν τοποθετήσεων». Καὶ καταλήγει : «Κατὰ τὴν ἀντίληψίν μου οἱ κοινωνιολόγοι καὶ οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ κοινωνικοῦ βίου θὰ κληθῶν ἐντὸς τοῦ προσεχοῦς μέλλοντος διὰ μίαν πλήρη κατανόησεως συνεργασίαν».

Βασικὸς τομεὺς ὅστις προωθῆθη ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας ὑπῆρξεν ἡ μελέτη τοῦ ρόλου τῶν στερεοτύπων εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου. Δὲν δύναμαι νὰ ἐκταθῶ εἰς ἀνάπτυξιν τῶν στερεοτύπων, ἀλλὰ ἀναφέρω ἀπλῶς ὅτι στερεότυπον ἐν τῇ κοινωνικῇ ψυχολογίᾳ κατὰ τὸν Ἀμερικανὸν Rice νοεῖται τὸ ἐν τῇ νοητικῇ συνθέσει στοιχεῖον τὸ ὅποιον προϋπάρχει καὶ τὸ ὅποιον δὲν συνίσταται ἐκ τῶν ἀμέσων αἰσθητικῶν ἐντυπώσεων. (O. W. Lippmann ἀναπτύσσων τὴν ἐπιρροὴν τῶν στερεοτύπων ἐπὶ τῆς συμπερι-

φοράς ἡμῶν ἀποκαλεῖ ταῦτα «εἰκόνας ἐντὸς τῆς κεφαλῆς ἡμῶν» (pictures in our head). Παραπέμπω εἰς τοὺς O. Klineberg, Krech-Cratchfield, W. Lippmann, M. Sherif ὅπου γίνεται μακρὰ ἀνάπτυξις τοῦ ρόλου τῶν στερεοτύπων καὶ ἐκτίθενται ἀποτελέσματα ἐρευνῶν.

ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ

Ἡ προβληματικὴ τῆς κοινῆς γνώμης παρουσιάζεται τόσον εὐρεῖα, ὥστε ἐν Ἠνωμ. Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς δημιουργεῖται ἡ τάσις διαχωρισμοῦ αὐτῆς ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ψυχολογίαν, ἕνα ἀποτελέσθῃ ἰδιαιτέρον κλάδον αὐτῆς. Ἡ σπουδαιότης τῆς θεωρητικῆς ἐρεύνης τῆς κοινῆς γνώμης, συνδέεται πρὸς τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐλέγχου τῆς θελήσεως τοῦ λαοῦ. Κατὰ τὸν G. Gallup (A Guide to Public Opinion Polls, Ed. Princeton Univ. Press, 1948), οὐδεὶς ἐκ τῶν συγγραφέων οἵτινες ἐνεχειρίσθησαν τὸ θέμα τῆς κοινῆς γνώμης εἰς Ἠνωμ. Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς προσεῖδε ὁρθότερον ἀπὸ τὸν G. Bruce πρὸ πενήτηκοντα ἐτῶν, τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐλέγχου τῆς θελήσεως τοῦ λαοῦ ἰσχυρισθέντα ὅτι «τὸ ἐπόμενον στάδιον τῆς ἀναπτύξεως τῆς δημοκρατικῆς διακυβερνήσεως τῶν λαῶν θὰ κατακτηθῇ, ὅταν ἡ θέλησις τῆς πλειονότητος τῶν πολιτῶν θὰ καθίσταται δυνατὸν νὰ διαπιστοῦται κατὰ πάντα χρόνον».

Δὲν μοῦ ἐπιτρέπει ὁ χρόνος νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προβληματικῆς τῆς κοινῆς γνώμης, ἀπλῶς ἀναφέρω διὰ τὴν πληρότητα τῆς ὁμιλίας μου ὅτι ἡ πλειονότης τῶν ἐρευνητῶν εἶναι σύμφωνος ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς κοινῆς γνώμης, ἔνοιαν ἣν ἀποδίδει ὁ K. Young (Comments on the nature of Public Opinion in «Public Opinion and Propaganda», Ed. Katz, New York 1954, page 63), ἀναφέρων ὅτι ὡς κοινὴ γνώμη δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν αἱ δοξασίαι, πεποιθήσεις ἢ ἀπόψεις τῶν ἀτόμων ἐπὶ ζητημάτων εὐρείας δημοσιότητος ἢ ἀφορώντων τὸ δημόσιον συμφέρον. (Παραπέμπω εἰς τὸν W. Lippmann).

ΚΟΙΝΩΝΙΟΜΕΤΡΙΑ

Ἡ ἰδρυσις τῆς Κοινωνιομετρίας ἀνήκει εἰς τὸν αὐστριακὸν καθηγητὴν I. L. Moreno ὅστις ἀνέπτυξε τὰς βάσεις τῆς μελέτης τῆς δυναμικῆς τῶν ομάδων εἰς Ἠνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς ὅπου καὶ ἵδρυσεν Ἰνστιτούτον Κοινωνιομετρίας.

Ὡς ὁ ἴδιος ὑποστηρίζει, ἡ ταχέια ἀναγνώρισις τῆς κοινωνιομετρικῆς μεθόδου καὶ ἡ ἐπιρροή αὐτῆς εἰς τὴν κοινωνιολογίαν, τὴν ψυχιατρικὴν, τὴν ψυχολογίαν, τὴν ἀνθρωπολογία, τὴν παιδαγωγικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν οικονομίαν, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι αὐτὴ εὔρε πρόσφορον ἐπιστημονικὸν κλῆμα.

Αἱ σημεριναὶ κατευθύνσεις τῆς Κοινωνιομετρίας δύνανται νὰ συνοψισθῶσι ὡς κάτωθι :

- 1) Θεωρία τοῦ αὐθορμήτου (spontanité) καὶ διαπίστωση αὐτοῦ.
- 2) Θεωρία τῶν διὰ προσωπικῶν σχέσεων καὶ Θεωρία τῆς πράξεως.
- 3) Ἀναθεώρησης τῆς πειραματικῆς μεθόδου εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας.
- 4) Μέτρησις τῶν διὰ προσωπικῶν σχέσεων καὶ μέτρησις τῶν ομάδων.

Ὁ G. Gurvitch ἐπιχειρῶν ἀνάλυσιν τῆς κοινωνιομετρικῆς μεθόδου τονίζει ὅτι ἡ μικροκοινωνιολογία χωρὶς τὴν κοινωνιομετρίαν θὰ παρέμενε τυφλή.

Ἡ βασικὴ ἄποψις τοῦ Μορένο, ἣτις ἀποδίδεται ὑπ' αὐτοῦ διὰ τοῦ τρισδιαστάτου τῆς κοινωνίας εἶναι ὅτι τὸ κοινωνικὸν σύμπαν παρουσιάζει τρεῖς διαστάσεις (Trichotomie Sociale) :

- α) τὴν ἐξωτερικὴν κοινωνίαν,
- β) τὴν κοινωνιομετρικὴν μήτραν,
- γ) τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα.

Ὡς ἐξωτερικὴν κοινωνίαν νοεῖ πάσας τὰς ομάδας τὰς ὁρατὰς μικρὰς ἢ μεγάλας ἐκ τῶν ὁποίων μία ἀνθρώπινος κοινωνία σύγκριται. Τὴν κοινωνιομετρικὴν μήτραν θεωρεῖ περιχλείουσαν πάσας τὰς κοινωνιομετρικὰς διαθρώσεις ἀόρατους εἰς τὴν μακροσκοπικὴν ἐξέτασιν, ἀλλὰ δυναμένους νὰ ἀποκαλυφθῶσι διὰ τῆς κοινωνιομετρικῆς ἀναλύσεως. Τέλος ὡς κοινωνικὴν πραγματικότητα νοεῖ τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν δυναμικὴν ἀλληλοδιδασίαν τῶν δύο ὡς ἄνω διαστάσεων.

Αἱ κοινωνιομετρικαὶ διαθρώσεις – ἀόρατοι εἰς τὴν μακροσκοπικὴν ἐξέτασιν δύνανται νὰ ἀποκαλυφθῶσι διὰ τῆς κοινωνιομετρικῆς μεθόδου.

Ὡς συνθετικὰ στοιχεῖα τῆς κοινωνιομετρικῆς μήτρας θεωρεῖ τὴν προβολὴν τοῦ συναίσθηματος, ἣν ἀποδίδει διὰ τῆς ἐλληνικῆς λέξεως « τ ῆ λ ε » (τὸ συναίσθημα προβάλλεται εἰς ἀπόστασιν δημιουργοῦν ἔλξιν ἢ ἄπωσιν), τὸ ἄτομον, τὸ ὑπέρ-ἄτομον ἢ μόριον (ἦτοι πολλὰ ἄτομα συνδεδεμένα μεταξύ των) καὶ τέλος τὸ socioïde, δι' οὗ νοεῖ une agglomération d'atome tous reliés à d'autres agglomérations au moyen des chaînes ou de réseaux interpersonnels.

Διὰ τοῦ κοινωνιομετρικοῦ «τέστ» ἐπιζητεῖται ἡ ἐκφρασις τῶν προσωπικῶν συναισθημάτων ἐντὸς τῆς ομάδος, δηλονότι : ἔλξις, ἄπωσις. Τοῦτο εἶναι τὸ βασικὸν κοινωνιομετρικὸν τέστ, τὸ ὁποῖον συχνότατα ἐφημέροσθη καὶ ἀπέδωσε ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Τὸ τέστ τοῦτο κατὰ τὴν ἀπλουστεράν αὐτοῦ μορφήν ἔχει ὡς ἐξῆς : Καλοῦνται οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον νὰ ἐκλέξουν ἐλευθέριως ἐκείνους ἐκ τῶν συμμαθητῶν των μετὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐπεθύμουν νὰ παρακάθηνται εἰς τὴν τάξιν. Ἡ ἐπίσης προτείνουν εἰς κρατουμένους εἰς φυλακὰς, ἀναμορφωτικὰ ἐν γένει καταστήματα, νὰ ἐκλέξουν ἐκείνους ἐκ τῶν κρατουμένων μετὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἐγκλεισθῶν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ κελλίου. Ἡ καλοῦνται ἐργάται ἐπὶ παραδείγματι, ὄρυχείων ὅπως ἐκλέξουν

αὐτοὶ τὰ ἄτομα τοῦ συνεργείου. Ἡ κατοικοῦντες εἰς μέγαλον ἀκίνητον νὰ καταρτίσῃ πῖνακα τῶν προσώπων τὰ ὅποια εἶναι ἐπιθυμητὰ ἢ μὴ. Εἶναι αὐτονόητον (παραπέμπω εἰς τὸν G. Gurvitch ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ τῆσθαι ποικίλλει ἀπὸ τὸ κριτήριον τὸ ὁποῖον προτάσσεται διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν προσώπων : συνείκησις, ἐργασίᾳ ἐν κοινῷ, μελέτη, παίγνια κλπ. Οὕτω καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀποκατάστασις ἐνὸς κοινωνιογράμματος sociogramme. Διὰ τοῦ κοινωνιογράμματος ἀποδίδονται γραφικῶς αἱ ἐντὸς τῆς ομάδος ἑλξεις καὶ ἀπωθήσεις. Ἡ συγκριτικὴ τοποθέτησις τῶν κοινωνιογραμμάτων ἀποδίδει διαθρώσεις τακτικῶς ἐμφανιζομένας ὥστε νὰ δύναται τις νὰ ἀποκαταστήσῃ μίαν τυπικὴν διάρθρωσιν τῶν ομάδων. Ἡ προβολὴ τοῦ συναισθήματος δύναται νὰ δημιουργήσῃ τὰς ἐξῆς καταστάσεις :

α) Μεταξὺ τῶν δύο Γ' (ὑποκειμένων) ἀσχεῖται μία ἀμοιβία ἑλξις

β) Δύο Γ' ἀλληλοαπωθῶνται — ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἐπιθυμεῖ νὰ ζῇ μακρὰν τοῦ ἄλλου.

γ) Τὰ αἰσθήματα τὰ ὅποια ἔχουν τὰ Γ' δὲν συμφωνοῦν μεταξὺ των : τὸ ἓνα αἰσθάνεται συμπάθειαν διὰ τὸ ἄλλο, ἐνῶ τὸ δεύτερον αἰσθάνεται ἀντιπάθειαν, ἤτοι τὴν συμπάθειαν τοῦ πρώτου Γ' τὸ δεύτερον Γ' ἀπαντᾷ μὲ ἀδιαφορίαν. Ἡ ἐπίσης τὰ δύο Γ' εἶναι ἀδιάφορα μεταξὺ των.

Ἡ κοινωνιομετρικὴ μέθοδος ἐφαρμόζεται σήμερον εὐρύτατα εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς προκειμένης καταρτίσεως ἐιδικῶν συνεργείων εἰς ἐργοστάσια, πληρωμάτων ἀεροπλάνων, μικρῶν στρατιωτικῶν μονάδων κλπ.

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Αἱ διεθνεῖς σχέσεις ἀποτελοῦν ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας διδασκαλίας εἰς πολλὰ Πανεπιστήμια ὡς ἰδιαιτέρα ἐπιστήμη. Ἐθεωρήθη ὅτι διὰ τοῦ ὅρου «διεθνεῖς σχέσεις» δὲν νοεῖται ἀπλῶς εἴτε διπλωματικὴ ἱστορία εἴτε διεθνὲς δημόσιον δίκαιον, ἀλλὰ νοεῖται ἐν σύνολον σχέσεων πολυσύνθετον ἐπὶ τοῦ διεθνοῦς πεδίου τὸ ὁποῖον δέον νὰ ἀναλυθῇ καὶ περιγραφῇ συστηματικῶς ὑπὸ τὸ φῶς ἐιδικῶν γνώσεων. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ διπλωματικὴ Ἱστορία καὶ τὸ διεθνὲς δίκαιον ἀποτελοῦν μέρος τῶν γνώσεων τούτων ὡς ἐπίσης ἡ Ἱστορία : Πολιτικὴ, Οἰκονομικὴ, καὶ ἡ Γεωγραφία, ἡ Δημοσιογραφία, ἡ Κοινωνιολογία, Πολιτικὴ Οἰκονομία κλπ.

Αἱ λοιπαὶ κοινωνικαὶ ἐπιστῆμαι, ἅς προηγουμένως ἀνέφερον χαρακτηρίζονται ὑπὸ ὀρισμένων ἐρευνητῶν ὡς parasociologies.

Καὶ ἤδη εἰσέρχεται εἰς τὴν προβληματικὴν τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων. Ἐκ τῶν πρώτων δέον νὰ ἀποσαφηνισθῇ τί ἐννοοῦμεν διὰ τοῦ ὅρου «ἀνθρωπίνου σχέσεις».

Ὁ ὅρος οὗτος ἀπαντᾶται ἐν τῇ ἐρευνῇ ὑπὸ δύο ἐννοίας, μίαν εὐρεῖαν καὶ ἐτέραν ἐξειδικευμένην (παραπέμπω εἰς τὸν R. Girard ὡς ἄνω σελ. 16).

Κατὰ τὴν εὐρείαν ἔννοιαν κυρίως διὰ τοὺς Ἀμερικανοὺς ἐρευνητὰς διὰ τοῦ ὄρου τούτου νοεῖται ἀπὸ πεδίων τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων ὁλοκλήρου τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ὡς ἀντικείμενον καταλλήλου καὶ ἐπιωφελούς ὀργανώσεως. Ἡ διαφήμισις, ἡ ἐπαφὴ μὲ τὴν πελατεῖαν καὶ τὸ προσωπικόν, ἡ προπαγάνδα συνδικαλιστικὴ καὶ πολιτικὴ, αἱ χαρακτηριστικαὶ πολιτιστικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, πᾶν ὅ,τι ἐπιδρᾷ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν καὶ τὴν ἀνετον διαβίωσιν ἀποτελεῖ τμῆμα τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων».

Εἰς τὴν ἐξειδικευμένην δὲ ἔννοιαν ὁ ὄρος «ἀνθρώπιναι σχέσεις» ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸν τομέα τῶν ἀνθρωπίνων ἀλληλοεπιδράσεων καὶ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων δηλονότι τὴν σχέσιν κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ἄτομα ἀλληλοεπηρεάζονται ἀμοιβαίως ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς κοινωνικῆς διαρθρώσεως ἅτινα εἶναι ἐπίσης ἐν ἀλληλοεπιδράσει μεταξὺ των καὶ μὲ τὰς ἀνθρωπίνας συνειδήσεις.

Ἐπίσης ὡς ἐξειδικευμένη ἔννοια ἀπαντᾷται εἰς τὸν τομέα τῆς παραγωγῆς ὡς καθορίζει ὁ M. Crossier (Ἠβλ. «Problèmes de Relations Humaines dans l'Industrie», A. Doucy-R. Delanois, Ed. Solvay, F. 2, p. 5.) εἰς τὴν ἀνακοίνωσίν του εἰς τὸ συνέδριον κοινωνιολογίας τῆς Λιέγης, Σεπτέμβριος 1953 «ὡς τὸ σύνολον τῶν προσπαθειῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἐνσυνειδήτων τῆς παραγωγικῆς τάξεως βιομηχανῶν, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διαδόσεως ἐνὸς νέου κοινωνικοῦ πνεύματος, ἐνὸς νέου τρόπου ἐπισκοπήσεως τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων καὶ νέας τεχνικῆς τῆς Διοικήσεως.

Καὶ ὑπὸ τὰς τρεῖς ὡς ἄνω ἔννοιαι αἱ ἀνθρώπιναι σχέσεις δὲν ἀποτελοῦν τί τὸ στατικόν, ἀλλ' ἀντιστρόφως εὐρίσκονται ἐν συνεχεῖ ἐξελίξει. Αὕτη ἡ ἐξέλιξις εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἠθικοῦ καταναγκασμοῦ, καὶ τῆς ἐπιτελουμένης ἠθικῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνίας.

Κρίνω ἀναγκαῖον συντομώτατα νὰ ἀναπτύξω τὴν ἔννοιαν τοῦ ἠθικοῦ καταναγκασμοῦ καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ἠθικῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνίας. Ἡ προβληματικὴ τοῦ ἠθικοῦ καταναγκασμοῦ ἐγένετο ἀντικείμενον ἀναλύσεως ὑπὸ τοῦ Sigmund Freud. Οὗτος θεωρεῖ ὅτι ὁ ἠθικὸς καταναγκασμὸς εἶναι τὸ ὑπὲρ-ἐγώ, τὸ ὅποιον ἀντιπροσωπεύει τὸν πόθον διὰ τὴν τελειοποίησιν καὶ πᾶν ὅ,τι θεωροῦμεν ἀνώτερον ἐν τῇ ἀνθρωπινῇ ζωῇ. Εἶναι ὁ καρπὸς τῆς ἀθροιστικῶς σωρευομένης πνευματικῆς κληρονομίας τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ δι' αὐτοῦ ἐπιτελεῖται ἡ ἠθικὴ διάπλσις τοῦ ἀτόμου. Πᾶσα κοινωνία, ὡς ὑποστηρίζει ὁ C. Bouglé (Qu'est-ce que la Sociologie ? Paris 1925, page XVII), διαμορφώνει θεσμοὺς οἰκογενειακοὺς, πολιτικοὺς, οικονομικοὺς, θρησκευτικοὺς, αἵτινες περιβάλλουν τὸ ἄτομον ἀπὸ τοῦ λίκνου μέχρι τοῦ τάφου. Δὲν εἶναι μόνον εἰς τὸ σχολεῖον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν οἰκογενειακὴν στέγην, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τὸ ἐργαστήριον, ὅπου ἡ κοινωνία ἐπιθέτει τὴν σφραγίδα αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ἀτόμου. Παραπέμπω εἰς τὸν Kimbell Young, «Social Psychology ὡς ἔνω») ὅστις ἐπιχειρεῖ ἀνάλυσιν τῆς θεωρίας τοῦ Φρόυντ.

Ἡδὴ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἠθικὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας τὸ πρόβλημα

παρουσιάζεται ως εξής : 'Εξελίσσεται ηθικῶς τὸ άτομον καὶ ἠθικοποιεῖται ἐκ ταύτης τῆς μεταβολῆς του ἡ κοινωνία ; "Ἡ οἱ ἄνθρωποι μένου ἀναλλοίωτοι ὡς πρὸς τὴν ὑποταγὴν εἰς τὰ ἐνστικτα καὶ ἡ κοινωνία μεταβαλλομένη καὶ ἐξελισσομένη, ἐπὶ τὸ ἠθικώτερον προσαρμόζει τὸ άτομον πρὸς τὸ ἠθικὸν «ἀέον» τοῦ ἐκαστοῦ παρόντος ; 'Ἡ ἐπίλυσις τοῦ προβλήματος προωθείται ὑπὸ τοῦ Ἰλιουθεροπούλου, ὅστις δημιουργεῖ δύο προβληματικὰς θέσεις :

1) Τί πρέπει νὰ νοηθῆ ὅταν λέγωμεν «ἠθικὴ ἐξέλιξις» καὶ ἐὰν ὑπάρχη ;

2) Ποῖος εἶναι ὁ φορεὺς τῆς ἠθικῆς ἐξελίξεως :

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ἐρώτημα θεωρεῖ τὸ πρόβλημα ὡς λυθὲν ὑπὸ τῆς γενικῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως κατὰ ἄμεσον τρόπον. Αὕτη δηλαδὴ ἀρχῆθεν ἤδη ἐγκρίνει ἢ κατακρίνει τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην διαγωγὴν καὶ ἐγκρίνεται θετικῶς ἢ διαγωγῇ (ἢ δρᾶσις), ἢ συμπεριφορὰ οὕτως εἰπεῖν ἢ φιλικῆ πρὸς τὸν ἄλλον, τὸν αἰκεῖον. Εἶναι δὲ κατὰ βάθος τὸ κριτήριον αὐτὸ τὸ ὅποιον εἰς τὰς μετὰ ταῦτα γενεὰς καταφαίνεται γενικώτερον καὶ ἀκριβεστερον ὡς ἀγάπη, ἐκαστοῦ πρὸς ἕκαστον, πρὸς ἄλλους τοὺς ἀθρώπους ἐξ ἴσου καὶ με ὅλα τὰ ἔργα τῆς ἀγάπης ὡς ἀνθρωπισμός. Εἰς τὸ δεύτερον δὲ ὡς ἄνω ἐρώτημα : Ποῖος εἶναι ὁ φορεὺς τῆς ἠθικῆς ἐξελίξεως, ἀπαντᾷ ἅτι «ὁ φορεὺς τῆς ἠθικῆς ἐξελίξεως εἶναι ἡ κοινωνικὴ κατάστασις» (ὁ τρόπος τῆς συμβιώσεως), ἢ ὀργανώσις τῆς πολιτείας αὕτη ἀλλάσσει, γίνεται διὰ τοῦ π υ ρ ὅ ς τ ὶ ν ἰ δ ι α ζ ὶ ν τ ὶ ν π ρ ο σ ῶ π ὶ ν π α ρ α σ υ ρ ὶ ν τ ὶ ν τ οὺ ς ἄ λ λ ο υ ς ἐ κ ἄ σ τ ο τ ε ἀ ν θ ρ ω π ι σ τ ι κ ὴ τ ε ρ α, μεταβάλλεται εἰς τὴν κατεύθυνσιν «ὁ ἄνθρωπος νὰ λάβῃ ἀξίαν ἀθρώπου, τὴν εἰς τὴν συνειδήσιν ἐρχομένην αὕτην ιδεολογικὴν τάσιν τοῦ ἀθρώπου».

Αὕτη δὲ ἡ ἠθικὴ ἐξέλιξις τῆς κοινωνίας σήμερον παρουσιάζει γοργότερον ρυθμὸν ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρελθόν, λόγῳ τῆς συντελουμένης πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν μαζῶν, ἣτις εἶναι γεγονός ἀναντίρρητον ὅτι ἐπιτελεῖται (παρὰ πέμπῳ εἰς τὸν Α. Comte ὅστις ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος προδιέγραψε τὴν ἐξοδὸν τῶν μαζῶν ἀπὸ τὰ σκότη τῆς ἀμαθείας). Χάρις εἰς τὸν γοργότερον αὐτὸν ρυθμὸν τῆς ἠθικῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνίας εὕρισκόμεθα σήμερον πρὸ κοινωνικῶν θεσμῶν οἵτινες διησφάλισαν τὴν ἱκανοποίησιν πλείστων αιτημάτων τῶν ὀργαζομένων (ἐργατικῶν ἐν γένει διεκδικήσεων) ἀπὸ τῆς εποχῆς τῆς ἐμφανίσεως τῆς συγχρόνου βιομηχανίας. Κατὰ τοὺς Α. Doucy et R. Delanois, ὡς ἄνω, σ. 18) διὰ τῆς δημιουργίας κοινωνικῶν θεσμῶν οἵτινες παρέχουν μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν εἰς ἐργαζομένους καὶ ἐγγυήσεις διὰ τὴν ἱκανοποίησιν ὀρισμένων βασικῶν ἀναγκῶν των, δὲν μετεβλήθησαν μόνον αἱ σχέσεις μεταξὺ ἐργοδοτῶν καὶ ἐργατῶν ἀλλὰ διηνοιχθη νέα ὁδὸς πρὸς νέας ἐπιτευξεις, τὴν βάσιν τῶν ὁποίων ἀποτελοῦν αἱ ἀνθρώπιναι σχέσεις.

Εἰς τὰς πρώτας μελέτας τῆς ὀργανώσεως τῆς ἐργασίας με ἀντικειμενικὸν αὐτονόητον σκοπὸν τὴν αὐξήσιν τῆς παραγωγικότητος, ὁ παράγων τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων δὲν εἶχε ληφθῆ ὑπ' ὄψιν. Τῷ 1817 ὁ Saint-Simon εἰς τὸ ἔργον

του «Industrie» θέτει τὸ πρόβλημα τῆς ὀργάνωσης τῆς ἐργασίας ὡς τὸν μοναδικὸν σκοπὸν εἰς ὃν δέον νὰ τείνουν καὶ αἱ σκέψεις καὶ αἱ προσπάθειαι τύσον εἰς τὸν τομέα τῆς θεωρίας ὅσον καὶ τῆς πρακτικῆς.

Τὸ 1839 κατόπιν μίας μεγάλης κρίσεως ἐν Γαλλίᾳ ἐμφανίζεται ὁ Louis Blanc τὸ ἔργον του «L'Organisation du travail», τὸ ὁποῖον ἡμῶς κατὰ τοὺς Γάλλους κριτικούς δὲν παρουσιάζει ἐν πρακτικῶν σχεδίων ὀργάνωσης τῆς ἐργασίας.

Κατὰ τὸ 1870 ὁ Fr. Le Play ἐμφανίζει τὴν μελέτην του «L'Organisation du travail» εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ὀργάνωσις τὴν ὁποίαν ἐκθέτει εἶναι μᾶλλον τάξεως ἠθικῆς.

Συστηματικώτερον παρουσιάζεται τὸ ἔργον τοῦ F. W. Taylor, Shop Management, ὅστις ἐτόνισε τὸν σπουδαῖον ρόλον τὸν ὁποῖον παίζει ἡ προετοιμασία τῆς ἐργασίας. Αἱ βασικαὶ θέσεις τοῦ συστήματός του εἶναι αἱ ἑξῆς :

- 1) Ἀνάπτυξις τῶν γνώσεων τοῦ ἐργάτου διὰ πᾶσαν λεπτομέρειαν τῆς ἐργασίας του.
- 2) Ἐκπαίδευσις καὶ εἰδίκευσις τοῦ ἐργάτου,
- 3) Παρακολούθησις ἐκ τοῦ σύνεργου τοῦ ἐργάτου πρὸς διαπίστωσιν τῆς ἐπιμελοῦς ἐκτελέσεως τῆς ἐργασίας του,
- 4) Ἴσην κατανομήν τῶν εὐθυνῶν μεταξὺ Διευθύνσεως καὶ ἐργατῶν.

Μετὰ τὸν Taylor ὁ Γάλλος Μηχανικὸς Fayol διὰ τοῦ ἔργου του L'Administration expérimentale et générale, διαγράφει ἐν γενικῶν πρόγραμμα τῆς ἐπιχειρήσεως διὰ τοῦ ὁποῖου καθίσταται δυνατὸν νὰ διασφαλίζεται ὁ συντονισμὸς καὶ ὁ γενικὸς ἔλεγχος. Τόσον ὁ Taylor ὅσον καὶ ὁ Fayol συνέβαλον εἰς τὴν χρησιμοποίησιν ἐμπειρογνομῶνων ψυχολόγων εἰς τὰ Ἀμερικανικὰ ἐργοστάσια. Ὁ δὲ Dill Scott συνέβαλεν εἰς τὴν ἀξιοποίησιν τοῦ ψυχολογικοῦ παράγοντος εἰς τὴν βιομηχανίαν. Κατ' αὐτὸν ὡς ψυχικὰ κίνητρα τὰ ὁποῖα δέον νὰ χρησιμοποιῶνται διὰ τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγικότητος εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἐργασίαν εἶναι :

- α) ἡ μίμησις
- β) ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος ἀμίλλης,
- γ) ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πνεύματος ἀλληλεγγύης,
- δ) ἡ βελτίωσις τῶν συνθηκῶν ἐργασίας.

Πρὸ τριῶν περίπου δεκαετηρίδων εἰς Γαλλίαν εἰς ὠρισμένα ἰνστιτούτα καὶ εἰς Ἑλβετίαν ἔχει εἰσαχθῆ ὡς ἰδιαίτερον μάθημα ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας.

Ὡς καρπὸς τῶν προσπαθειῶν τούτων δέον νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἐγένετο ἀντιληπτὸν ὅτι μὲν τῇ πραγματικῇ τῆς ἐννοίας ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας δὲν σημαίνει μόνον μέθοδον καθορισμοῦ τῆς ἐργατικῆς ἀμοιβῆς, οὕτως ὥστε ὁ ἐργάτης εἰς τὸ ἐργαστήριον νὰ λαμβάνῃ τὴν δικαίαν ἀποζημίωσιν διὰ τὴν ἐργασίαν τὴν ὁποίαν παρέχει. Συνίσταται εἰς ἓν σύνολον θεσμῶν οἵτινες νὰ παρέχουν εἰς αὐτὸν μίαν ἀποτελεσματικὴν συνδρομήν, ἔν α ν τ ι π α σ ῶ ν τ ῶ ν κ α τ α -
«ΑΡΧΕΙΟΝ» Δ. Καλιτσουνάκη, Τόμ. 49ος (1969), Τεύχ. Β'

στάσεων ως διέρχεται από της γεννήσεως του μέχρι του θανάτου του. Κατ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἡ ὁργανώσις τῆς ἐργασίας πρὸς αὐξήσιν τῆς παραγωγικότητος κατὰ πρῶτον περιλαμβάνει πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ αὐτὴν αὐτὴν τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ἀμοιβὴν αὐτῆς. Ἀλλὰ ἐπίσης ὅμως περιλαμβάνει πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὴν :

- 1) Προστασίαν τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ ἐργάτου,
- 2) Διὰ τὴν ψυχικὴν διάπλασιν κατὰ τὴν νεότητά του,
- 3) Διὰ τὴν ἐνίσχυσίν του κατὰ τὴν ὄριμον ἡλικίαν,
- 4) Διὰ τὴν ἀνάπαυσίν του κατὰ τὸ γῆρας, καὶ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ συμβάλῃ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς εὐφύας του καὶ ἠθικὴν διάπλασιν τῆς προσωπικότητός του.

Ἡ τοποθέτησις τῆς προβληματικῆς τῆς ὁργανώσεως τῆς ἐργασίας πρὸς αὐξήσιν τῆς παραγωγικότητος κατὰ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, διήνοιξε τὴν δυνατότητα τῆς συμβολῆς τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὸν τομέα τῆς παραγωγῆς, κυρίως τῆς Κοινωνιολογίας, τῆς Κοινωνικῆς Ψυχολογίας, καὶ τῆς Κοινωνιομετρίας. Ἡ συμβολὴ βεβαίως δὲν εἶναι ἄμεσος ἀλλὰ ἕμμεσος. Ὁ Maelver εἰς εἰδικὴν μελέτην του (The Contribution of Sociology to social work, p. 1X)¹ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ κοινωνιολογία δὲν παρέχει ἀμέσους ἀπαντήσεις, ἀμέσους λύσεις εἰς εἰδικὰ προβλήματα τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας, ἀλλὰ παρέχει τὴν δυνατότητα (τὴν βᾶσιν διὰ τὴν διάγνωσιν). «Ἡ διάγνωσις εἶναι ἡ ἐπιστημονικὸς πρόλογος τῆς πρακτικῆς, εἶναι τὸ σημεῖον συναντήσεως τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης».

Ἡ δὲ ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ὡς ἄνω τὴν προστασίαν τῆς παιδικῆς ἡλικίας :

1) Ἐκ τῶν μελετῶν τοῦ κλάδου τῆς Κοινωνιολογίας τῆς Οἰκογενειακῆς καταδείχθη ἡ μέγιστος ρόλος τῶν ὑποῦν παίξει τὸ ὑγιὲς οἰκογενειακὸν περιβάλλον διὰ τὴν προστασίαν τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Οἰοῦντοθε θεσμοὶ προστασίας τῆς ἀνγλικότητος, θὰ παραμένουν πάντοτε ἄνευ θετικῆς ἀποτελέσματος ἐὰν πρῶτον δὲν διασφαλίζεται ἡ οἰκογένεια τοῦ ἐργάτου ἔναντι τῶν αἰτίων ἕτινα δύναται νὰ καταστήσουν αὐτὴν φθοροποιὸν περιβάλλον διὰ τὸν ἀγγλικόν. Οὕτω ἡ καταβολὴ προσπαθείας προστασίας τῆς οἰκογενειακῆς τοῦ ἐργάτου δέον κυρίως νὰ στραφῇ πρὸς παρακώλυσιν τῶν ἐκ τῆς πτωχείας προκυπτόντων κινδύνων διὰ τὴν οἰκογένειαν. Ἡ ἔννοια τῆς πτωχείας δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ὑπόκειται εἰς διαβαθμίσεις βάσει ὑποκειμενικῶν κριτηρίων, οὐχ ἕττον ὅμως ὅταν ἐξικνεῖται εἰς τὰ ὅρια τῆς ἀνεπαρκείας διὰ τὴν ἐκνοποίησιν τῶν στοιχειωδῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀτόμου — διατροφή οἰκογενειακῆς, στέγη, ἐνδυμασία, ἱατρικὴ περίθαλψις — ὑπὸτε μεταπίπτει εἰς τὰ ὅρια τῆς οἰκονομικῆς ἀθλιότητος, ἀποκτᾷ ἀντικειμενικὸν κριτήριον ὡς μορφοποιούσα τὸ φθοροποιὸν περιβάλλον. Ὁ Δ. Καρανίκας ὑποστηρίζει ὅτι τὸ φθοροποιὸν περιβάλλον συναντᾶται εἰς τὰς κατωτέρας

1. Maelver, The Contribution of Sociology to Social work, 1931, p. 1X.

κοινωνικὰς τάξεις, δημιουργούμενον ἰδίᾳ λόγῳ τῆς ἀθλιότητος τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν εἰς ἃς εὐρίσκονται αὐταί, δίδει τὴν ἀκόλουθον εἰκόνα καὶ τὰς συνεπείας τῆς ἀθλιᾶς οἰκονομικῆς καταστάσεως.

Ἡ ἀθλιὰ οἰκονομικὴ κατάστασις ἀναγκάζει τὴν μητέρα νὰ ἐργάζεται καὶ αὐτὴ, καὶ κατὰ κανόνα νὰ παραμελῇ τὴν ἀγωγήν τοῦ ἀνηλίκου τέκνου τῆς τοῦ ὁποῖου ἀναπτύσσεται εἰς τὰς ἀγυῖας, πρὸς μέγαν κίνδυνον αὐτοῦ τε καὶ τῆς κοινωνίας. Ἡ ἀθλιὰ οἰκονομικὴ κατάστασις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς δημιουργουμένη ἀφόρητος οἰκογενειακὴ ἀτμόσφαιρα ἐξωθεῖ πολλάκις τὸν πατέρα πρὸς ἀναζήτησιν ὑπαρρηγορίων καὶ ψυχρογαγίας εἰς τὰ διάφορα καταγώγια καὶ εἰς τὴν κατάρχησιν τῶν οἰνοπνευματωδῶν ποτῶν, ὑπερ οὐ μόνον ἐπιδεινώνει τὴν ἤδη ὑφισταμένην ἀθλιότητα ἀλλὰ καὶ γίνεται ἀφορμὴ βαναύσου συμπεριφορᾶς πρὸς τε τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα, ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ τραυματισθῇ ἡ εὐαίσθητος ψυχὴ τοῦ ἀνηλίκου.

Ἡ ἀθλιὰ οἰκονομικὴ κατάστασις συνεπάγεται καὶ τὰς γνωστὰς δυσμενεστάτας συνθήκας οἰκήσεως, ὥστε νὰ χρησιμοποιῆται οὐ μόνον ἐν ἀθλίῳ δωμάτιον ὡς κοιτῶν τῆς κατὰ κανόνα πολυμελοῦς οἰκογενείας, ὑπερ καθιστᾷ τὸν ἀνήλικον ἀναγκάσιον μάρτυρα τῶν περιπτώσεων τῶν γονέων, ἀλλὰ πολλάκις μία καὶ ἡ αὐτὴ κλίνη δι' ὅλην τὴν οἰκογένειαν. Ἡ ἀθλιὰ οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς στερηθείσης τοῦ προστάτου τῆς οἰκογενείας, δι' ἐγκαταλείψεως ἢ διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀναγκάζει ἐκτός τῶν ἄλλων τὴν μητέρα νὰ ἐκδίδεται πολλάκις πρὸ τῶν ὁμμάτων τῶν ἀνηλίκων τεκνῶν τῆς, ἢ νὰ ἐκδίδῃ ἑαυτὴν καὶ τὴν κόρην τῆς.

Κατὰ συνέπειαν ἡ προσπάθεια δικαίως ἐκανοποιήσεως τῆς ἐργατικῆς ἀμοιβῆς δέον νὰ ἐξικνησθῇ μέχρι τῶν πλαισίων προστασίας τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ.

2) Διὰ τὴν ψυχικὴν διάπλασιν τοῦ ἐργάτου κατὰ τὴν νεότητά του πρέπει τὸ Κράτος νὰ παρίσταται συμπαραστάτης τῆς ἐργατικῆς οἰκογενείας πέραν τῆς ὑλικῆς βοήθειας, δηλονότι διὰ μορφωτικῶν διαλέξεων εἰς τοὺς ἀρχηγούς τῶν ἐργατικῶν οἰκογενειῶν, δι' ἐντύπων φυλλαδίων νὰ ἐκτίθεται ἡ ἀποστολὴ τοῦ οἰκογενειάρχου καὶ νὰ τονίζεται ἡ εὐθύνη αὐτοῦ ὅχι μόνον ἐναντι τῆς οἰκογενείας του ἀλλὰ καὶ ἐναντι ὅλοκληρου τῆς κοινωνίας. Ὅταν ἐμφανίζεται τὸ κράτος εἰς τὴν οἰκογένειαν ὑπὸ μορφήν τοῦ Ἀναμορφωτικοῦ καταστήματος τὸ κακὸν ἔχει ἤδη συντελεσθῆ. Ὁ μέγιστος ρόλος τῆς οἰκογενείας καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς εἰς τὴν διάπλασιν τῆς ἠθικῆς προσωπικότητος τοῦ ἀτόμου τονίζεται παρ' ἀπάντων τῶν κοινωνιολόγων καὶ κοινωνικῶν ψυχολόγων. Ἡ οἰκογένεια ἀποτελεῖ τὴν στοιχειώδη ὁμάδα.

Ὁ Charles Cooley (Primary Groups in «Small Groups») θεωρεῖ ὡς στοιχειώδεις ὁμάδας ἐκεῖνας αἰτινες χαρακτηρίζονται ἀπὸ στενὴν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον (face to face) σχέσιν καὶ συνεργασίαν. Χαρακτηρίζονται ὡς στοιχειώδεις ὁμάδες διότι εἶναι βραχυκαί εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς κοινωνικῆς φύσεως καὶ τῶν ἰδανικῶν τοῦ ἀτόμου. Ἡ σπουδαιότερα σφαῖρα αὐτῶν τῶν

στενῶν σχέσεων εἶναι ἡ οἰκογένεια, αἱ παιδικαὶ ομάδες παιγνιδίων, καὶ ἡ ὁμάς τῆς γειτονίας τῶν πρεσβυτέρων. Αὗται αἱ ομάδες παρέχουν εἰς τὸ ἄτομον τὴν ἀρχικὴν καὶ πλέον σαφῆ πείραν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Δύνανται δὲ νὰ θεωρηθῶσι ὡς στοιχειώδεις καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν ὅτι δὲν μεταβάλλονται κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν ὡς αἱ περισσότεραι καλλιεργούμεναι κοινωνικαὶ σχέσεις, ἀλλὰ ἀποτελοῦν μίαν διαρκῆ πηγὴν ἐκ τῆς ὁποίας αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις προκύπτουν. Ἐπίσης ὁ I. A. Brown («The Social Psychology of Industry» π. 126), εἰς εἰδικὴν μελέτην τοῦ ὑποστηρίζει ὅτι αἱ στοιχειώδεις ομάδες ἀποτελοῦν τὴν πηγὴν τῆς διαμορφώσεως τῶν συνθησιῶν, τῶν γνωμῶν καὶ τῶν ἰδανικῶν τοῦ ἀτόμου. Ὁ Kimbell Young (Social Psychology, ὡς ἄνω σελ. 4) ὑποστηρίζει ὅτι ἡ στοιχειώδης ὁμάς, ἡ οἰκογένεια, εἶναι ἡ βασικὴ μορφή τῆς ἀνθρωπίνης συμβιώσεως ἐπὶ χιλιετηρίδας χιλιετηρίδων, καθὼς καὶ ἡ ὁμάς τῶν παιγνιδίων καὶ τῆς γειτονίας. Αἱ δευτερεύουσαι ομάδες ἀντιθέτως (secondary groups) εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συγκεντρώσεως τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰς πόλεις, τοῦ ἐπακολουθήσαντος καταμερισμοῦ ἐργασίας καὶ τῶν ἄλλων μορφῶν ἐξειδικεύσεως. Ἦτοι αἱ δευτερεύουσαι ομάδες εἶναι ἱστορικὸν ἐπακολούθημα.

Παραπέμπω εἰς τὸν G. Mead (Mind-Self and Society, π. 221), ὅστις προβαίνει εἰς συγκριτικὴν τοποθέτησιν τῆς πρωτογόνου καὶ συγχρόνου πεπολιτισμένης κοινωνίας.

3) Διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἐργάτου κατὰ τὴν ὀριμον ἡλικίαν βασικὸν ρόλον παίξει ἡ παροχὴ δυνατοτήτων ὑπὸ τοῦ Κράτους πρὸς κατάλληλον προπαίδευσιν πρὸς ἐργασίαν.

Ἡ παραγωγή κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα ἀποκτὰ διάρθρωσιν προϋποθέτουσαν μὲρφοσιν καὶ δεξιότητες πρὸς ἀπόδοσιν ἐργασίας. Ἦτοι σήμερον προστίθεται τινιζόμενος περισσότερον ὁ παράγων τῆς εἰδικῆς μορφώσεως τοῦ ἐργαζομένου διὰ τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγικότητος. Δὲν ἀρκεῖ, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἡ σωματικὴ ρώμη καὶ ἡ καλὴ διάθεσις πρὸς διασφάλισιν τῆς ἀποδόσεως τοῦ ἐργάτου. Ἡ εὐρυτάτη ἐκμετάλλευσις τῆς μηχανικῆς ἐνεργείας προϋποθέτει εἰδίκευσιν, καὶ κατὰ συνέπειαν προπαίδευσιν πρὸς ἀποδοτικὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν παραγωγικὴν κοινωνικὴν λειτουργίαν διὰ τῆς διασφάλισεως εἰς τοὺς νέους τῶν δυνατοτήτων παροχῆς μιᾶς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως, δὲν ἐπιτυγχάνεται μόνον ἡ αὔξησις τῆς ἀποδόσεώς των ὡς ἐργατῶν, καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ αὔξησις τῆς παραγωγικότητος, ἀλλὰ ἐπιτυγχάνεται καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς εὐφυΐας τοῦ ἐργαζομένου, γεγονόςς τὸ ὅποιον συμβάλλει εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητός του ἐπὶ ἠθικῶν βάσεων.

Προσέτι δὲ πέραν τῆς ἐπαγγελματικῆς προπαίδεύσεως ἐνίσχυσεως τοῦ ἐργαζομένου πρὸς ἀπόδοσιν ἐργασίας, ἀναγκαῖον εἶναι ὅπως ἡ ἐνίσχυσις αὕτη ἐκταθῇ καὶ εἰς τὴν σφαῖραν τῶν συνθηκῶν τῆς ἐργασίας του. Εἰς τὸ ἐργαστάσιον, εἰς τὸ ἐργαστήριον γενικά, εἰς τὸ κατάστημα διαρρέει τὸ πλεῖστον τῆς

ζωῆς τοῦ ἐργάτου καὶ ἢ μὴ ὑπαρξῆς εὐνοϊκῶν ὄρων ἐργασίας ἐνεργεῖ συντριπτικῶς ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ του καὶ ἀπολύτως μειωτικῶς ἐπὶ τῆς ἀπαδόσεως τοῦ ἔργου του. Ἐγὼ ὑπ' ὄψιν μου ἐκ τῶν παραδόσεων τοῦ Γ'. Κατζαυράκη διάγραμμα ἐλέγχου τῆς λειτουργίας τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις. Ἀπομονώνω ὠρισμένας ἐρωτήσεις ἐκ τῶν ὑποίων προκύπτει ὅτι τὸ πρόβλημα τῶν συνθηκῶν ἐργασίας ἔχει συνειδητοποιηθῆ ὑπὸ τοῦ Κέντρου Παραγωγικότητος πρὸς καταβολὴν προσπάθειας βελτιώσεώς των ἀπὸ τοὺς βιομηχάνους. Ἀναμφισβητήτως ὁἱ ὑπάρχοντες ἐπιχειρήσεις αἵτινες πληροῦν τὰς προϋποθέσεις τῶν εὐνοϊκῶν συνθηκῶν ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ ἀναμφισβητήτως ὁἱ ὑπάρχοντες ἐπιχειρήσεις εἰς τὰς ὁποίας οἱ ὅροι οὗτοι δὲν πληροῦνται. Μερικαὶ ἐρωτήσεις ἔχουν ὡς ἐξῆς :

Ἔχετε τοὺς ἐργαζομένους εἰς τὸ μυαλό σας ὅταν κτίζετε ἢ διαρρυθμίζετε τὸ κατάστημα τῆς ἐπιχειρήσεώς σας ;

Ἔχει μετεληθῆ ὁ φωτισμὸς ἐπαρκῶς ;

Νομίζετε, ὅτι ὁ τόπος ἐργασίας μπορεῖ νὰ γίνῃ πῶς εὐχάριστος ; (πῶς πολὺ πράσινο, καλὸς χρωματισμὸς, εἰκόνες κλπ.).

Λ ο υ τ ρ ἄ - τ ο υ α λ ἔ τ τ α :

Ἔπάρχουν ἀρκετοὶ χώροι ὅπου ὁ ἐργαζόμενος μπορεῖ νὰ πλυθῆ ;

Εἶναι σὲ καλὴ κατάστασι ;

Τὰ ἀποχωρητήρια εἶναι σὲ τέτοια κατάστασι ὥστε καὶ οἱ διευθύνται νὰ μποροῦν νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν ;

Ἄ τ ο μ ι κ ἄ ἔ ρ μ ἄ ρ ι α :

Ἔχει ὁ κάθε ἐργαζόμενος ντουλάπι, ἢ ἄλλο χωρὸν τοῦ κλειδώνει γιὰ ἀτομικὰ του πράγματα ;

Κ α ν τ ῖ ν α :

Ἔχετε εἰς τὴν ἐπιχείρησίν σας καντίνα πού προμηθεύει ἀπλὰ φαγητά, δυναμωτικά καὶ φθηνά ;

Ἐὰν ὄχι, ὑπάρχουν εὐκολίες γιὰ τὸν ἐργαζόμενον νὰ ζεσταίνῃ τὸ φαγητό του ;

Ἰ γ ι ε ι ν ῆ :

Εἶναι ὁ ἀέρας καθαρὸς καὶ ὑγιεινός ;

Ἐπισκέπτεται κανονικὰ τὸ ἐργοστάσιον ἰατρός διὰ νὰ δίδῃ συμβουλὰς ἐπὶ τῶν ὑγιεινῶν συνθηκῶν ;

Οἱ ἐργάται εἶναι ἐφοδιασμένοι μὲ ἐνδύματα ἐργασίας ;

Δὲν παραθέτω, ἐλλείψει χρόνου, ὁλόκληρον τὸ ἐρωτηματολόγιον ἀλλὰ τολμῶ νὰ υποδείξω εἰς τὴν διαίτησιν τοῦ Κέντρου τῆς Παραγωγικότητος ὅπως διασφαλίσῃ διὰ παντὸς μέσου μίαν εὐρεῖαν δημοσιότητα αὐτοῦ. Ὁ C. Friemann, ἐν τῇ ἀναλύσει τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐργατῶν εἰς μελέτην τὴν ὁποίαν ἐνήργησε εἰς Ἡνωμ. Πολιτείᾳ τῆς Ἀμερικῆς ὑποστηρίζει ὅτι αἰεὶ τοὺς ἐπι-

χειρηματίας οΐτινες άγχανατοϋν δια την άγνοιαν, την όκνηρίαν, και τον αντικειμενικόν χαρακτηήρα μερίδος έργατων, δύναται να διαθῆ ή άπάντησις ότι αι αντιδράσεις των έργατων, είναι έξ ολοκλήρου έν συμφωνία με τὸ κοινωνικόν των, οικονομικόν των και πολιτιστικόν περιβάλλον που τούς παρέχεται και κατὰ συνέπειαν είναι άπολύτως κανονικά.

Είς τόν τομέα τῆς ενισχύσεως του έργατου δύναται μεγάλον ρόλον να παίξει και ή εφαρμογή τῆς κοινωνιομετρικῆς μεθόδου δια την κατάρτισιν των συνεργείων. Δέν πρέπει να παροράται ή συναισθηματικὸς παράγων εις την απόδοσιν τῆς εργασίας του έργατου.

Οϋτω ή προβληματικὴ τῆς παραγωγικότητος δέον να αντιμετωπισθῆ πάσας τὰς καταστάσεις τῆς άτομικῆς συνειδήσεως του έργατου και να μη παραβλέψη τόν ρόλον τόν όποιον παίξει δια την απόδοσιν τῆς εργασίας μία προοπτικὴ δυνατοτήτων εκπληρώσεως του ιδανικου του ατόμου. Δέν έχω τόν χρόνον να εκταθῶ εις την ανάπτυξιν τῆς σπουδαιότητος την όποιαν παίξει τὸ ιδανικόν εις την ολην δραστηριότητα του ατόμου. Ἄπλως αναφέρω ότι τὸ ιδανικόν δέν τρυτίζεται προς την επιθυμίαν (όρμηγν προς ώρισμένον αντικείμενον) οϋδὲ προς τὸ πάθος (επιθυμία δεσπόζουσα του ανθρώπου) και κωλύουσα αϋτόν να συμμορφουται προς την ιδίαν αϋτου ήθικὴν γνώσιν). Τὸ ιδανικόν ως παράστασις κρατεῖ τόν ψυχικόν κόσμον του ατόμου έν διαρκεί άνησυχία, έξασθενεῖ τὸ παρόν και τονίζει τὸ μέλλον ώθουῖν τὸ άτομον προς δημιουργίαν μελλοντικῆς συγκινήσεως δια συνεχούς άποδοκιμασίας τῆς εκ του παρόντος μορφοποιουμένης συγκινήσεως. Ὁ Π. Bergson υποστηρίζει ότι πᾶσα συνείδησις είναι διατήρησις και επισώρευσις του παρελθόντος εις τὸ παρόν αλλά και πᾶσα συνείδησις είναι πρόβλεψις δια τὸ μέλλον. Ἐάν, γράφει, επισκοπήσετε την συνείδησίν σας ανά πᾶσαν στιγμήν θα ἴδατε ότι άσχολεῖται μὲν με τὸ παρόν, αλλά κυρίως άσχολεῖται με τὸ μέλλον. Τὸ άτομικόν ιδανικόν είναι καθοριστικόν τῆς περαιτέρω εξέλιξεως του ατόμου έν τῇ κοινωνία και άποτελεῖ την μόνιμον πηγὴν τῆς ψυχικῆς αϋτου δραστηριότητος. Τὸ να θεωρησωμεν ότι βασικόν κίνητρον τῆς άτομικῆς δραστηριότητος είναι ή οικονομικὸς παράγων κατόπιν των σημερινῶν πορισμάτων των κοινωνικῶν ἐπιστημῶν δέν είναι ὀρθόν. Ἡδη από του 1876 ή Α. Wagner μεταξύ των βασικῶν κινήτρων ἄτινα ἐπηρεάζουν τὸν προσανατολισμόν τῆς δραστηριότητος του ατόμου έν τῇ κοινωνία δέον να θεωρηθῶσιν ή ἐπιζήτησις άναγνωρίσεως σεβασμοϋ από τούς συνανθρώπους, ή άνάγκη προς ανάπτυξιν δραστηριότητος, ή ἐπιζήτησις ίκανοποιήσεως τῆς συνειδήσεως.

Δια τούς λόγους αϋτούς ή προβληματικὴ τῆς παραγωγικότητος, τῆς αύξήσεως τῆς παραγωγικότητος δέν δύναται να αντιμετωπισθῆ έντὸς των στενῶν πλαισίων τῆς πρωτογόνου έμπειρίας, αλλά δέον να τοποθετηθῆ εις τὰ πλαίσια ενός εκπολιτιστικου προγράμματος κατὰ την έννοιαν τῆς διαπλάσεως τῆς προσωπικότητος του εργαζομένου.

Αἱ ἀνάγκαι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πολλαί (παραπέμπω εἰς τὸν Σίδδερν, «Ἱστορία τοῦ οἰκονομικοῦ βίου», σελ. 8) ἢ πλήρωσις αὐτῶν ἀπαιτεῖ κόπον, τὰ ὕλικά μέρη παρέχονται περιορισμένα (οἰκονομικὰ ἀγαθὰ) ἢ φύσις φειδωλὴ ἔναντι τοῦ μὴ ἐργαζομένου, οἱ συνάνθρωποι οὕτω φειδωλοὶ εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους παρασχὴν ὑπηρεσιῶν. Ἐντεῦθεν ὁ ἀγὼν τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἢ συνεργασία τῶν ἀνθρώπων πρὸς κοινὸν ἀγῶνα, ὁ ἀγὼν τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ τῶν.

Ὁ δὲ 20ὸς αἰὼν προβάλλει ἔτι ὀξύτερον τὴν προβληματικὴν τῆς παραγωγικότητος. Τοῦτο διότι :

α) Ἡ σημερινὴ ἐποχὴ περισσότερον ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην προγενεστέραν, γεννᾷ ἐπιθυμίαις εἰς τὰ ἄτομα, χωρὶς ταῦτα νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὰς ἱκανοποιήσουν.

β) Περισσότερον ἀπὸ πᾶσαν ἐποχὴν τὸ ἄτομον εὐρίσκεται σήμερον πρὸ συγκρουομένων ἰδεολογιῶν τὰς ὁποίας ἀδυνατεῖ νὰ συμβιβάσῃ, καὶ

γ) Σήμερον περισσότερον ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην ἐποχὴν, ὡς ὁ Ortl. u Gassel ὑποστηρίζει, αἱ στοιχειώδεις ομάδες, οἰκογένεια, κλπ., ἐξασθενοῦν ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιρροῆς ἐπὶ τοῦ ἀτόμου. (Παραπέμπω I. Brown, ὡς ἄνω, σελ. 271).

Ὁ δὲ σημερινὸς ἐξελικτικὸς σταθμὸς τῆς ἀνθρωπότητος δὲν ἀποτελεῖ καμφθέντα τὸν ἀτομικὸν ἐγλωτισμὸν οὕτως ὥστε ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης νὰ μὴ ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν προσπάθειαν ἐκμεταλλεύσεως καὶ κυριαρχίας ἐπὶ τοῦ οἰκονομικῶς ἀσθενεστέρου (Παραπέμπω εἰς τὸν Fichte).

4) Ἡ διασφάλις τῶν δυνατοτήτων ἀνέτου διαβιώσεως κατὰ τὸ γῆρας. Διὰ τὴν προϋπόθεσιν αὐτὴν αὐξήσεως τῆς παραγωγικότητος δὲν ἔχω πολλὰ νὰ εἶπω διότι δὲν εἶναι ἀπλῶς θέμα ἀποδόσεως τοῦ ἐργάτου, ἀλλὰ εἶναι θέμα ἠθικῆς τάξεως, δι' ἣν εἶναι ὑπεύθυνος ὁλόκληρος ἡ κοινωνία. Ἐν θελήσῃ τις νὰ ἀνεύρῃ δεξιὴν τῆς πολιτιστικῆς ἀναπτύξεως ἑνὸς λαοῦ δύναται ἀσφαλῶς νὰ τὴν ἀναζητήσῃ, εἰς τὰς ἐνδείξεις παρασχῆς προστασίας τῆς γερωντικῆς ἡλικίας.

Οὕτω συνοψίζων, ὑποστηρίζω ὅτι αἱ κοινωνικαὶ ἐπιστῆμαι δύνανται τὰ μέγιστα νὰ συμβάλουν εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς παραγωγικότητος τῆς χώρας. Δέον νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν (παραπέμπω εἰς τοὺς I. F. Scottman καὶ R. Lynton, «Le progrès technique», p. 107) ὅτι αἱ ἐργατικαὶ ἐνώσεις δὲν δύνανται μόναι τῶν νὰ ἀναδιοργανώσουν τὴν κοινωνίαν. Αὐτὸ τὸ ἔργον ἐμπίπτει εἰς τὴν οἰκογένειαν, τὸ σχολεῖον, τὴν Διοίκησιν, τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὅχι μόνον εἰς τὸ ἐργοστάσιον, τὸ ἐργαστήριον ἢ τὸ κατάστημα. Εἶναι δηλονότι θέμα πολιτιστικῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινωνίας. Βεβαίως τὸ ἔργον εἶναι δύσκολον, τὸ πρόβλημα πολὺπλοκον, καὶ ἡ ἐπίλυσις του προϋποθέτει πολλὰς καὶ κοπιώδεις ἐρεῦνας. Ἀλλὰ ὅσον καὶ νὰ εἶναι δύσκολον τὸ παρήγορον σημεῖον εἶναι ὅτι ὡς πρόβλημα ἔχει ἤδη κατανοηθῆ ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἐπιστῆμαι ἐπιδιώκουν νὰ τὸ καταστήσουν κτῆμα, ὅσον τὸ δυνατόν εὐρυτέρων κύκλων διανοήσεως.